

Høringssvar til NOU 2015:7 Assimilering og motstand. Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag

Romanifolkets/taternes senter (Senteret) og Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond (Stiftelsen), Landsforeningen for romanifolket, Taternes landsforening, Romanifolkets kystkultur og Romanifolkets forening (organisasjonene) viser til høringsbrev 30. november 2015 om NOU 2015:7 *Assimilering og motstand. Norsk politikk overfor taterne/romanifolket fra 1850 til i dag* fra Kommunal- og moderniseringsdepartementet (KMD) ved Same- og minoritetspolitisk avdeling (SAMI).

Senteret har utarbeidet høringssvaret i nært samarbeid med organisasjonene. Senteret og organisasjonene har gjennomgått høringssvaret på en rekke fellesmøter. I tillegg har de enkelte organisasjonene avholdt møter om høringssvaret. Landsforeningen for romanifolket, Taternes landsforening, Romanifolkets kystkultur og Romanifolkets forening er folkegruppens fire største organisasjoner, og de eneste som er landsdekkende.¹

Stiftelsen ble stiftet etter stortingsmelding nr. 44 (2003–2004). I 2014 vedtok styret i Stiftelsen å finansiere etableringen av Senteret. Senteret skulle være uavhengig Stiftelsen og fungere som et kompetansesenter som kunne supplere Stiftelsens oppgaver. I tillegg til Veiledningstjenesten tilbyr Senteret bl.a. kurs, hjelp til kulturelle arrangementer og rådgiving i politiske spørsmål.

1 | Innledning

NOU 2015:7 (utredningen) består av to deler – én vedleggsdel med 25 selvstendige vedlegg (vedleggsdelen) og én utredningsrapport med bl.a. ni anbefalinger (rapporten).

NOU 2015:7 er et bidrag til å dokumentere statens assimileringspolitik. Utredningens vedlegg er en imponerende samling vitenskapelige studier som vil ha stor nytte for fremtiden. Det er åpenbart at NOU 2015:7 ikke kan romme en inngående beskrivelse av statens assimileringspolitik etter 1850 og samtidig presentere gruppens nåtidige situasjon uten å skape et fragmentert bilde. En tilfredstillende forståelse av dagens rettslige, sosiale og kulturelle situasjon krever mer spesifikke og inngående utredninger i særlig avgjørende spørsmål. Til sammenlikning var NOU 1984:18, som utelukkende behandlet samenes rettssituasjon, like omfattende, til tross for at NOU 2015:7 har et mye videre sakstema og skal dekke en lengre historisk tidsperiode.

Vedleggsdelens historiske gjennomgang av statens ansvar er etter vår mening helt sentral i forsoningsprosessen. Vi verdsetter dette arbeidet. Det er derimot et steg tilbake for forsoningsprosessen at rapporten i sine anbefalinger «vanskelig [kan] konkludere med tilstrekkelig sannsynlighet hvorvidt forholdene også var og er rettsstridige.»

Rapporten har to metodiske hovedsvakheter. For det første mangler rapportens anbefalinger for en fremtidig politikk henvisning til et tilstrekkelig datagrunnlag. For

¹Romanifolkets riksforbund ble oppløst 18. mars 2016. Styrelederen var lederen i utvalgets ressursgruppe.

det andre mangler en tilstrekkelig gjennomgang av dagens situasjon, særlig hva gjelder myndighetenes politikk.

I det følgende skal vi i del 2 se på utvalget som har utarbeidet rapporten, det vil si utvalgets sammensetning samt operasjonalisering og tolkning av mandatet. Del 3 og 4 ser nærmere på en del forhold som rapporten i svært liten grad behandler: henholdsvis dagens situasjon og spørsmålet om rettsstridighet. Videre tar del 5 for seg de enkelte anbefalingene rapporten kommer med, mens vi i del 6 vil kommentere SAMIs gjennomføring av høringsprosessen. Senterets hovedkonklusjoner blir så avslutningsvis rekapitulert i del 7.

2 | Utvalget

Utvalget ble oppnevnt ved kongelig resolusjon 3. januar 2011, og skulle undersøke gjennomføringen av politikken overfor taterne/romanifolket. Utvalgets mandat ble revidert 1. oktober 2013. Formålet med undersøkelsen var å dokumentere de faktiske forhold når det gjelder politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket fra norske myndigheter, organisasjoner, institusjoner og virksomheter. Målet er at det gjennom dette arbeidet skapes en felles forståelse av hva som faktisk skjedde og hvilke konsekvenser og virkninger det hadde for enkeltpersoner og for gruppen – blant annet med henblikk på levesett, kultur og språk. Utvalget skulle i sitt arbeid vektlegge både kjønns- og barneperspektivet. Målsettingen var å legge et grunnlag for at forsoningsprosessen mellom taterne/romanifolket og storsamfunnet kan fortsette i positiv retning.

Utvalgets hovedoppgave var:

[...] å undersøke og beskrive utviklingen av norske myndigheters, institusjoners, organisasjoners og andre virksomheters politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket frem til i dag, med særlig fokus på politikkenes målsettinger, gjennomføring og virkemidler.

Utvalget skal blant annet vurdere funnene i lys av norsk lovgivning og de folkerettslige forpliktelser som Norge var og er bundet av. Utvalget bør vurdere i hvilken grad funnene gir grunnlag for å vurdere framtidige tiltak for å bidra til forsoning og rettferdighet.

2.1 | Utvalgets sammensetning

Regjeringen satte i 2011 ned et utvalg på seks medlemmer, hvorav ingen fra folkegruppen. Departementet mente at romanifolket/taterne var inhabile i å delta. Fire representanter fra folkegruppens organisasjoner hadde en svært begrenset status som observatør i utvalget. Etter skarp kritikk fra flere hold, både fra utvalgsmedlemmer, men også fra interesserorganisasjonene, ble arbeidet lagt ned.

Regjeringen satte i 2013 ned et nytt utvalg på åtte medlemmer. To av medlemmene var representanter for folkegruppen. Tilknyttet utvalget var også fire faste forskere og én sekretariatsleder. En ressursgruppe på åtte representanter fra folkegruppen og én representant fra Den norske Helsingforskomité var også tilknyttet utvalgsarbeidet. Det er noe uklart hvordan ressursgruppen ble involvert og hvem som forberedet sakene. Involveringen av folkegruppen i utvalget er en utvikling. I Solheim-utvalget, det offentlige utvalget som skulle granske Misjonens aktivitet og ansvar, satt ingen

representanter fra folkegruppen.² Derimot satt Misjonenes generalsekretær som medlem i utvalget.

Selv i 2011 maktet altså ikke myndighetene å se hva habilitetsreglene skal søke å hindre, nemlig forutinntatte holdninger og utenomsaklige hensyn. I en situasjon der et storsamfunn har gjort grove overgrep mot en minoritet, var personene i minoriteten inhabile, ikke personene fra «overgrepssamfunnet». Til sammenlikning anbefalte Den norske Helsingforskomité rapport fra 2009³ at granskingen som skulle settes i gang, skulle gjennomføres av en uavhengig institusjon. Senter for menneskerettigheter, hvor utvalgets sekretariat var lokalisert, som for øvrig også var involvert i rekrutteringen til intervjustudien, oppfylte ikke Paris-prinsippene for uavhengighet ifølge vurderingen fra Det internasjonale nettverket av nasjonale institusjoners koordinerende råd (ICC) i 2011. En prosess som skulle være forsonende, startet diskriminerende.

Det tok rundt to år før statusen til folkegruppens representanter ble løst. Den sene erkjennelsen av folkegruppens rett til likeverdig deltakelse og medvirkning gikk på bekostning av arbeidets omfang og kvalitet.

2.2 | Utvalgets tolkning og operasjonalisering av mandatet

Formuleringer som «frem til i dag» og «grunnlag for å vurdere framtidige tiltak» skulle rimeligvis forutsette en viss samtidighet for den politikk og de tiltak som utvalget burde undersøke og beskrive. Utvalget har i sin operasjonalisering og tolkning av mandatet derimot «valgt å legge størst vekt på perioden fra ca. 1850 og frem til midten av 1980-tallet.» Utvalgets sluttdato sammenfaller med opphøret av statsstøtten til Misjonens arbeid med «omstreiferne» og den formalistiske og lovstridige omdanningen til Kirkens Sosialtjeneste i 1986. Omdanningen fra foreningen Misjonen til stiftelsen Kirkens Sosialtjeneste i 1986 blir behandlet for seg i rapporten (kap. 4) og vedleggsdelen (vedlegg 24). Noen egentlig begrunnelse for sluttdato er fraværende. Imidlertid opphørte selve statsstøtten til arbeidet med «omstreiferne» først i 1989, da også driftsstøtten til Svanviken opphørte (vedleggsdelens s. 666).

3 | Nærmere om utvalgets behandling av dagens situasjon

For å vurdere konsekvenser av den norske politikken overfor romanifolket/taterne ble det gjennomført en registerbasert *levetårundersøkelse – om dødelighet og utdanning* – blant personer født mellom 1940 og 1971 (vedlegg 7). Denne undersøkelsen er basert på data fra 527 personer.

For å kartlegge dagens situasjon ble det gjennomført en intervjuundersøkelse med rundt 40 personer fra gruppen (vedlegg 6). Det er også gjennomført intervjuer med 20 kvinner. Det er uklart om disse og utvalgets ressursgruppe (8 medlemmer fra

²NOU 1980:42 s. 8: «Da utvalget tok fatt på sitt arbeid, var det innstilt på å forsøke å finne fram til en eller to personer som kunne bli oppnevnt til å representere omstreiferne som medlemmer av utvalget. [...] uten at det likevel har lyktes å finne fram til noen personer som naturlig har utpekt seg som representant for omstreiferne. Utvalget peker på at omstreiferne ikke utgjør noen ensartet gruppe. [...] D]et består intet formelt fellesskap og ingen organisering. Vi har også fått inntrykk av at det består visse motsetningsforhold mellom noen av slektene, og av at de fleste er svært tilbakeholdne når det gjelder å stå fram som omstreifer. Utvalget har funnet å måtte utføre sitt oppdrag uten deltaking av noen representant for omstreiferne selv.»

³http://www.nhc.no/filestore/Publikasjoner/rapporter/2009/romanirapport_final_version2.pdf

folkegruppen) kommer i tillegg til de 40. For å forstå dagens situasjon har intervjuene tatt opp temaene familiebakgrunn, oppvekst, utdanning, arbeid, tilhørighet og identitet. Denne undersøkelsen dannet dokumentasjonsgrunnlaget for utvalgets vurderinger. Det er positivt at forskerne har hatt som mål å ha en variert intervjugruppe med hensyn til alder, utdanningsnivå, arbeidstilknytning, etnisk identitet og tilknytning til organisasjoner. Det er imidlertid uklart om de som ble intervjuet, var i familie, og hvordan dette kan ha påvirket resultatene, med tanke på at det er nære familiebånd i gruppen. På bakgrunn av usikkerheten rundt størrelsen og defineringen av gruppen, er det vanskelig å konkludere om gruppens representativitet. For transparensens skyld burde dessuten intervjuguiden ha vært vedlagt.

I tillegg til intervjuer med medlemmer av minoriteten utførte utvalgets forskere intervjuer med:

- Skolen: 5 rektorer, 4 rådgivere, 3 intervjuer med både rektorer og lærere,
- NAV: 7 ansatte på kommunale NAV-kontorer,
- Barnevern: enhetsledere i 3 kommuner,
- Campingplasser: 7 campingplasseiere.

To av intervjuene ble gjort ansikt til ansikt (NAV og barnevern). De øvrige intervjuene ble gjort over telefon.

Intervjustudien om dagens situasjon (vedlegg 6) er beskrivende og problemfiksert. En slik tilnærming kan teoretisk sett være nyttig, men kan også bidra til å forsterke eksisterende stereotyper. Viktigheten av en ikke-kompensatorisk forskning som utfordrer stereotype forst  lser har vært understreket tidligere av samfunnsforskere.⁴

Vedlegg 6 danner det uttømmende datagrunnlaget for dagens situasjon. Rapporten vurderer ikke hvordan politikken i perioden 1986–2015 har påvirket gruppens situasjon i dag. I 2009 ga Den norske Helsingforskomité (DnH) ut en rapport som evaluerte den statlige politikken og særlig de juridiske forpliktelsene Norge hadde overfor folkegruppen. DnH mente da at selv om politikken var bygd på et solid verdigrunnlag og lovverk, fremsto ikke politikken som kraftfull nok. Vi sitter igjen med inntrykket at DnHs rapport og andre bidrag fra forskere som har jobbet med gruppen, kunne ha vært benyttet i større grad for å få på plass en nærmere analyse av dagens situasjon.

En drøfting av dagens rettstilstand for gruppen ville også ha vært relevant. Ratifisering av internasjonale konvensjoner forplikter Norge politisk og juridisk. Til tross for ratifiseringen av internasjonale konvensjoner, er ikke beskyttelse av nasjonale minoriteter spesifikt nevnt i norsk lov. Rapporten viser rett nok til at «[f]ra mai 2014 har Grunnloven fått egne menneskerettighetsregler, blant annet en bestemmelse som fastslår likhetsprinsippet og diskrimineringsforbudet» (s. 125), men denne endringen er likevel ikke en henvisning til nasjonale minoriteter. Til sammenlikning er samenes rettigheter som urfolk tydelig lovfestet i grunnloven   108. Dette er et resultat av forslag som ble fremmet og grundig omtalt i Samerettsutvalgets første utredning NOU 1984:18. Vi bemerker at utvalget for lovendringen var i samtaler med Sametinget i 2012 og diskuterte forslag til endringer i loven. Vi mener det er relevant at representanter fra

⁴«Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge», http://www.samfunnsforskning.no/content/download/105869/1771709/file/ISF-rapport_2015_1_v3_endret.pdf

de nasjonale minoritetene også blir inkludert i dialog om temaer som er relevante for dem.

4 | Rettsstridighet

Som angitt i både det opprinnelige mandatet og det reviderte mandatet av 2013 var det Tater-/romaniutvalgets hovedoppgave å «undersøke og beskrive utviklingen av norske myndigheters, institusjoners, organisasjoners og andre virksomheters politikk og tiltak overfor taterne/romanifolket frem til i dag, med særlig fokus på politikkens målsettinger, gjennomføring og virkemidler», og deriblant eksplisitt å «blant annet vurdere funnene i lys av norsk lovgivning og de folkerettslige forpliktelser som Norge var og er bundet av.»

Det ligger i formuleringen av mandatet («blant annet») at vurderingen opp mot norsk lov og folkeretten bare skulle være en del av undersøkelsen av norske myndigheters politikk mv. som angitt. Det virker derfor lite hensiktsmessig når rapporten legger så stor og avgjørende vekt på et ekstremt juridisk nåløyne for disse spørsmålene. Således forfekter rapporten flere ganger det syn at «[g]enerelt kan det vanskelig fastslås om det foreligger brudd i rettslig forstand før en konkret sak faktisk har blitt behandlet av [...]domstolen» (s. 77).

Det rapporten sier her, er åpenbart, men intetsigende sett i lys av utvalgets oppgave. Det som mangler i rapportens tilnærming, er en angivelse av hvor rapporten setter grensen for hva som er rimelig å anta ville vært en fornuftig fortolkning, selv om det, som rapporten sier, mangler rettspraksis for den aktuelle perioden.

Når rapporten gang på gang sier at «[e]nkelte handlinger fra myndighetenes side ligger [...] i kjernen av hva menneskerettighetene var ment å beskytte mot fra de ble nedfelt etter andre verdenskrig» (s. 74), eller at «det på visse områder utviklet seg en praksis som må sies å ha vært i strid med både lovens ordlyd og intensjon» (s. 76), eller at «flere av [...] inngrepene [mot folkegruppen] ligger i kjernen av det artikkel 8 [i Den europeiske menneskerettighetskonvensjon] er ment å beskytte» (s. 77), kan det vanskelig sies tydeligere at overgrepene som fant sted, klart ville måtte regnes som brudd på de aktuelle lover og konvensjoner etter en fornuftig fortolkning av disse.

Dette er også helt i tråd med analysen i vedlegg 3, og med konklusjonene i Den norske Helsingforskomités rapport fra 2009. Den rapporten tok særlig opp de juridiske forpliktelsene Norge hadde i henhold til Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK), som ble ratifisert allerede i 1953. Her fremstår det som klart at Norge brøt med flere menneskerettigheter ifølge denne konvensjonen. Overtakelse av barn brøt med artikkel 8 om rett til familieliv. Overgrep som barn har opplevd på barnehjem og i andre institusjoner, utgjør brudd på artikkel 3, som statuerer forbudet mot tortur, umenneskelige eller nedverdiggende behandling og straff. Sterilisering var i strid med artikkel 8, retten til privatliv, og artikkel 14, forbud mot diskriminering.

Likevel ender denne rapporten i anbefalingene (7.2.6) opp med å hevde at «det innenfor rammene av utvalgets arbeid er vanskelig å konkludere med tilstrekkelig sannsynlighet hvorvidt forholdene [dvs. de grove overgrepene] også var og er rettsstridige.»

Mellom de klare påvisningene av grove overgrep i strid med lover og konvensjoner på den ene siden, og den relativiserte konklusjonen å la «sann kunnskap er umulig» på den andre siden, ligger det et enormt tankesprang som rapporten ikke gjør noe forsøk

på å formidle til leserne. Ordlyden «tilstrekkelig sannsynlighet» gir inntrykk av at det foreligger en grundig vurdering etter faste kriterier, men vi blir ikke presentert for noen drøfting eller noen henvisning til at dette er drøftet andre steder. Vi står da overfor en uttalelse *ex cathedra*, og ingen utredning.

Den mest nærliggende tolkningen er at rapporten tilsynelatende legger til grunn at det trengs n r 100 prosent sikkerhet for å uttale seg klart om rettslige forhold. Det kunne vært et forståelig standpunkt dersom det var utvalgets oppgave å opptre som advokat for en stat som var uvillig til å påta seg ansvar for sine overgrep, men utvalgets formål, slik det er angitt i mandatet, er at det «skapes en felles forståelse av hva som faktisk skjedde», slik at det «legge[s] et grunnlag for at forsoningsprosessen mellom taterne/romanifolket og storsamfunnet kan fortsette i positiv retning.»

Når det juridiske aspektet i utvalgets formål og oppgave alt  bare er en del av en større moralsk og politisk sammenheng, er det egnet til å tåkelegge forholdene dersom man fremhever en svært innsnevret og nærmest esoterisk fortolkning av dette aspektet på bekostning av den større sammenhengen, slik rapporten gjør. En slik tåkelegging hindrer en felles forståelse av historien og kan bare virke negativt inn på forsoningsprosessen, og står dermed klart i strid med utvalgets formål.

Det er også oppsiktsvekkende at rapporten ikke tar opp FN-konvensjonen mot folke-mord av 9. desember 1948, som Norge ratifiserte 22. juli 1949 og som trådte i kraft 12. januar 1951. I konvensjonens artikkel II angis de handlinger som regnes som folkemord, blant annet (d)   påtvinge tiltak som tar sikte på å forhindre fødsler innen gruppen; og (e) med makt   overføre barn fra gruppen til en annen gruppe; med den intensjon å ødelegge en nasjonal, rasemessig eller etnisk gruppe.

Det er ikke tvil om at romanifolket/taterne ble utsatt for slike handlinger også etter at Norge ratifiserte konvensjonen. I perioden 1950–1970 ble 40 prosent av kvinnene som var på Svanviken, sterilisert under oppholdet (rapportens forord), og utvalget er heller ikke i tvil om at «det her foreligger en illegitim steriliseringspraksis» (s. 65). Utvalget mener også at «det forholdsvis store omfanget av sterilisering av kvinner fra Svanviken, særlig i 1950- og 1960-årene, videreførte en eldre praksis med andre formål: [...] å sørge for at familier som skulle bosettes, ikke fikk flere barn [...]» (s. 65). Rapporten anslår også at rundt 1500 barn, anslagsvis nærmere en tredjedel av folkegruppens barn, ble plassert i barnehjem og fosterhjem i perioden 1907–1986 (s. 40), kanskje mest intensivt i 1950- og 1960-årene (s. 73).

At dette var en bevisst politikk, kommer til uttrykk bl.a. i et brev fra generalsekretær i Norsk Misjon blant Hjeml se (Misjonen) Olav Bjørnstad til KUD 18. mai 1957: «De skal ikke utgjøre noen egen gruppe i folket lenger, de skal assimileres i det vanlige folkeliv». Likeledes uttalte bestyreren på Svanviken i 1963 at «[d]et vi gjør er bevisst å uttrydde et folks egenart, deres språk, deres livsform» (s. 79).

Helsingforskomiteen har tidligere pekt på at disse forholdene oppfyller den formelle definisjonen av folkemord, men uten å ville gå inn i en reell vurdering. Folkemord eller *genocid* er et vanskelig spørsmål i folkeretten, og det er også blitt lansert kategorier som *etnocid* og «folkemordliknende overgrep» for å dekke mindre omfattende ugjerninger. Vi skal heller ikke prøve å fremholde noen konklusjon i begrepsbruken her, men vil konstatere at det ikke kan være tvil om alvorlighetsgraden av overgrepene. Det er derfor åpenbart at spørsmålet er sentralt i forståelsen av også den nære historien og således må

trekkes inn i en reell forsoningsprosess.

5 | Rapportens anbefalinger

Vi er positive til flere av rapportens anbefalinger. Det er klart behov for et tydelig oppgjør med assimileringspolitikken. Vi ser likevel en tendens til at mange av anbefalingene ikke er tilstrekkelig underbygd. For eksempel gjør usikkerheten rundt defineringen av og størrelsen på befolkningsgruppen det vanskelig å presisere og kontekstualisere funn fra utredningens intervjustudie (jf. vedlegg 6). Studien kan tjene som et vitenskapelig bidrag og som bakgrunnsinformasjon, men ikke som et grunnlag for (en anbefaling for) praktisk politikk.

For å gi et bilde av dagens situasjon nevner rapporten også noen av institusjonene som arbeider for gruppens kultur, som Glomdalsmuseet (Latjo Drom-utstillingen) og Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond. Kulturrådet peker på «at det eksisterer andre betydelige formidlingstiltak om taterne/romanifolket som ikke nevnes i utredningen». Kulturrådet og institusjoner på Vest- og Sørlandet, som har gjennomført flere prosjekter om kulturformidling, er således ikke presentert.

I det følgende skal vi gå gjennom de enkelte av rapportens anbefalinger og kommentere dem nærmere.

5.1 | Et tydelig oppgjør med fortiden

Kommunisering av ansvar. Rapporten anfører at «det er viktig med en tydelig og bredt kommunisert offentlig bekreftelse av ansvar for overgrep og forsømmelser som har skjedd fra både offentlige myndigheter, gjennom stat og kommune, fra Den norske kirke og dem som står nærmest til å ta ansvar for virksomheten til Misjonen/Kirkens Sosialtjeneste.»

Foreløpig er unnskyldningen kommunisert i et stortingsmøte i 1998 mellom kommunalministeren og representanter fra gruppen, og i en stortingsmelding i 2000. Dette kan med rimelighet sies å være et begrenset publikum. En unnskyldning må være reell, dvs. erkjenne de faktiske forhold uten å underslå viktige aspekter. Den bør formuleres i samråd med gruppen selv, slik at den ikke skaper nye kontroverser. Samtidig bør en unnskyldning inneholde en positiv omtale av gruppen og legge vekt på viktige og unike bidrag gruppen har gitt samfunnet (jf. vedlegg 24). Et slikt innhold i unnskyldningen har manglet frem til nå.

En forsoningsprosess krever dessuten mer enn en unnskyldning – den må etterfølges av tiltak. Vi er klar over at flere tiltak er blitt satt i verk, hovedsakelig erstatnings- og oppreisningsordningene, men vi mener likevel at det er behov for en langsiktig handlingsplan som er utarbeidet sammen med representanter fra gruppen og som reflekterer deres behov og ønsker. En handlingplan kan være mer konkret og ryddig, og er lettere å evaluere. Sannhetskommisjoner kan ofte gi inntrykk av å presentere et overforenklet perspektiv, og de varer ofte i korte perioder. Forsoning er et langtidsprosjekt som krever kontinuitet.

Høy dødelighet. Rapporten anfører at en oppfølging av gruppens helse og levekår er en nødvendig del av oppreisningen, men at systematisk kunnskap mangler. Det gjøres ikke rede for hvordan en kunnskapsinnhenting kan gjennomføres. Slik kunnskapsinnhenting

er svært sensitiv. Europarådet og FNs rasediskrimineringsutvalg har i flere rapporteringer krevet en oppfølging av denne problematikken, uten at den er blitt tatt opp, hverken i politisk sammenheng, i forskningsmiljø eller med folkegruppen selv. Hverken KMDs rapporteringer til Europarådet eller rapporten (NOU 2015:7) refererer til NESHs (Nasjonale forskningsetiske komiteer for samfunnsvitenskap og humaniora) avgjørelse (2009), som var et svar på en henvendelse fra Advokatforeningens menneskerettighetsutvalg. NESH konkluderte da at statistikk er nødvendig for å gjøre krav på rettigheter og sette i gang tilfredsstillende tiltak. Samtidig, gitt forhistorien og det problematiske ved å samle statistiske data om etnisitet, bør studienes nytteverdi fremstå som veldig tydelig for å tillate innsamling av statistiske data om en folkegruppe.⁵

Rapporten legger til grunn at (arkiv)forskning om helse er forsonende. I så fall bør forskningen etter vår mening ikke bare gjøres ut ifra myndighetenes behov for å kompensere, men også ut ifra folkegruppens perspektiv og egen forestilling om nytteverdi. Etter erfaringen med NOU-prosessen bør man legge seg dette på minne i fremtidige forskningstiltak. Følelsen av å være «overforsket» på går igjen hos flere minoriteter. Videre forskningsstøtte til prosjekter som angår minoritetenes helse- og sosiale forhold samt kultur, bør derfor gis etter drøftelser med folkegruppen. F.eks. blir livskvalitet i registerstudien målt ved to indikatorer: dødelighet og utdanning. Disse indikatorene er viktige. Samtidig må man ta hensyn til minoritetens perspektiv på livskvalitet og betydningen av deltakelse i folkegruppens kultur.

Lærdom av historien og konsekvenser for praktisk politikk. Rapporten anfører at «[d]et er viktig å trekke lærdom av historien [(tidligere assimileringspolitik)] for å unngå å begå samme feil i fremtiden.» Likevel går den ikke i detalj og henviser ikke til vedleggets analyser (f.eks. vedlegg 3) for å utdype hvilken konkret relevans historien har for dagens politikk.

Som et eksempel vil vi på vår side peke på vedlegg 3, som viser til at Norge ratifiserte en internasjonal konvensjon mot rasediskriminering allerede i 70-årene. I den sammenheng ble det satt ned et juridisk utvalg for å vurdere konvensjonen opp mot norsk lov. Konklusjonen var at den norske stat og lov ikke diskriminerte minoritetene. Samtidig foregikk det diskriminering av romanifolket/tatere i form av sosialpolitisk korrigering av enkeltindividers oppførsel. Ratifiseringen fikk også ingen konsekvenser for politikk og tiltak overfor romanifolk/tatere. Den rent juridiske vurderingen av norsk rett neglisjerte de sosiale og politiske kreftene i utformingen og gjennomføringen av politikken (jf. vedlegg 3). I denne sammenheng peker historien på behovet for å undersøke i hvilken grad de internasjonale rammekonvensjonene er satt ut i norsk praksis på alle nivåer av forvaltningen over hele landet i nåtid.

5.2 | Fra mistillit til tillit

Fora for kontakt og dialog og reell deltakelse. Rapporten anfører at det er «et offentlig ansvar å vurdere tiltak som vil bidra til å styrke tilliten mellom romanifolk/tatere og myndighetene. Dette vil blant annet kreve gode fora for kontakt og dialog mellom representanter for folkegruppen og myndighetene sentralt og lokalt. Tatere/romanifolk

⁵<https://www.etikkom.no/hvem-er-vi-og-hva-gjør-vi/komiteenes-arbeid/Uttalelser/NESH/Vedrorende-manglende-statistiske-data-om-etnisitet/>

må sikres reell deltagelse i prosesser som angår dem. Dette vil blant annet innebære at gruppens organisasjoner blir høringsinstanser.»

Folkegruppens representasjon i politikk og organisasjonsliv. Minoriteter er generelt underrepresentert i det politiske liv. Assimileringspolitikken gjorde at romanifolkets/taternes politiske og sosiale stilling ble ytterligere marginalisert. Derfor må myndighetene kompensere for denne uretten. Først og fremst er det behov for å oppmuntre til oppbygging av den organisatoriske kompetansen i folkegruppen, jf. Rune Halvorsen:

Det har vært en utfordring for TL [(Taternes landsforening)] å tilegne seg kompetanse i å forholde seg til den offentlige forvaltningen. Det har krevd en byråkratisk kompetanse aktivistene ikke har hatt i utgangspunktet. Få av aktivistene har hatt organisasjonserfaring å bygge på. Gjennomtrekk av styremedlemmer har gjort det vanskelig å bygge opp og sikre kompetansen i å samarbeide med politikere og ansatte i offentlig forvaltning. Irrgangene i det politiske systemet har blitt opplevd som uoversiktlige og uforutsigbare. Taterne måtte overvinne en offerrolle for å oppnå samarbeid med offentlige myndigheter og øke ressurstilgangen. Aktivistene måtte komme med konkrete forslag og innspill. [...] Støtten kunne imidlertid fortape seg dersom aktivistene ble oppfattet som vanskelige å forholde seg til.⁶

Sterke og kontinuitetsb rende organisasjoner i folkegruppen er en viktig forutsetning både for at folkegruppen skal kunne hevde sin rett og for at myndighetene skal kunne gjennomføre sine internasjonale forpliktelser. En «reell deltagelse» fra folkegruppen forutsetter videre at organisasjonene blir hørt av både utøvende myndigheter og Stortinget. En situasjon der all statlig kontakt med romanifolket/taterne i praksis kanaliseres gjennom én mellominstans, minner ubehagelig om den tiden da Misjonen påberopte seg å tale folkegruppens sak; uavhengig av de reelle forhold vil bare denne likheten i seg selv være nok til å undergrave tilliten til statens intensjoner, jf. Halvorsen igjen:

I store deler av 1900-tallet var den offisielle kunnskapen om taterne og politikken overfor dem i hovedsak bygd på framstillinger gitt av Norsk Misjon blant hjemløse, det kommunale barnevernet, den kommunale sosialtjenesten (tidligere fattigforsorgen), og politiet. Norsk Misjon blant Hjeml se (heretter kalt Misjonen) ble betraktet som faginstans og særlig kvalifisert til å uttale seg om taternes situasjon av departementene. Misjonen mente også selv å være taternes talspersoner og ivareta deres interesser. Omvendt har taternes synspunkter og interesseforvaltning, inkludert deres syn på hvem de var og hvorfor de tilpasset seg som de gjorde, blitt underslått og latterliggj rt [...]. Fragmentering og splid blant taterne gjorde det også lettere for Misjonen   gjøre hevd på å representere taternes interesser og vurderinger.⁷

Vi vil i den forbindelse understreke Den norske Helsingforskomit s omtale i sitt høringssvar: «Det vil kunne ha god effekt på utviklingen av organisasjoner blant

⁶Rune Halvorsen: *Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge* (2004) s. 71.

⁷Rune Halvorsen: *Taternes arbeid for oppreisning og anerkjennelse i Norge* (2004) s. 18.

romanifolk/tatere om de blir invitert til høringer i Storting eller departement om tiltak som har særlig relevans for dem.» Videre vil vi vise til rammekonvensjonens tekst som forklarer at reell medvirkning innebærer at personer fra minoritetsgrupper bør bli hørt ikke bare i saker som angår deres gruppe, men også i saker som angår samfunnets generelle utvikling.

Myndighetene må sørge for et nødvendig økonomisk handlingsrom, som i mange tilfeller er en betingelse for å oppnå reell deltakelse. Arbeid med romanifolkets/taternes rettigheter og situasjon er fortsatt et underfinansiert område sammenliknet med de andre nasjonale minoritetene, som vi ser av de rapporterte tallene i Norges fjerde rapport til Europarådet (2015) og slik det også ble påpekt av Den norske Helsingforskomité i 2009.

Kontaktforum⁸ er i dag eneste formelle møteplass for de nasjonale minoritetenes organisasjoner og de sentrale myndighetene (SAMI). Forumet ble etablert i 2003 etter oppfordring fra Europarådet. Romanifolkets/taternes organisasjoner som ikke mottar grunnstøtte over statsbudsjettet, er så langt ikke blitt invitert til Kontaktforum. SAMI har derfor ikke latt Stiftelsen og Senteret delta på m tene i Kontaktforum, til tross for deres betydelige rolle i folkegruppen. Vårt inntrykk er at forumets verdi er begrenset, slik det er i dag. Skal kontaktforumet få en reell funksjon i forsoningsprosessen og medvirke til større tillit, må man for det første ikke utelukke organisasjoner og instanser som ikke mottar driftsstøtte, og for det andre søke å involvere også andre deler av forvaltningen og de politiske partiene.

Likhet for loven og en forutsigelig saksbehandling er en annen forutsetning for tillit og god dialog mellom folkegruppen og myndighetene. Etter forvaltningsforskriften   23, som ble vedtatt i 2008 og i strid med de siste 30 års rettsutvikling, er bevilgninger over statsbudsjettets kap. 567 post 70 Tilskudd til nasjonale minoriteter (samt kap. 561 post 72 Samisk språk, informasjon m.m.) unntatt klageretten og dermed sentrale bestemmelser i forvaltningsloven og grunnleggende rettssikkerhetsgarantier, som de eneste blant flere tusen støtteordninger til frivillig sektor. Myndighetene har ikke gitt noen saklig begrunnelse for fastsettelsen. Forvaltningsforskriften   23 er klart diskriminerende og må oppheves.⁹

Etablering av nettverk. Rapporten foreslår å etablere «nettverk som kan samle tatere/romanifolk også uavhengig av de etablerte organisasjonene». Nettverk er i et sivilt samfunn et naturlig supplement til mer formelle og byråkratiske ordninger. Vi t r minne om at det allerede eksisterer en rekke nettverk mellom folkegruppen og offentlige instanser, f.eks. LDO, BufDir, Halden historiske samlinger og Glomdalsmuseet.

⁸«Kontaktforum er en møteplass for de nasjonale minoritetenes organisasjoner og de sentrale myndighetene. I forumet blir saker av felles interesse for minoritetene tatt opp, og representantene fra de ulike nasjonale minoritetene f r også mulighet til å diskutere ulike saker seg i mellom. Forumet arrangeres som hovedregel hvert år. Kontaktforum ble etablert i 2003 etter oppfordring fra Europarådet. Formålet med forumet er å gjøre de nasjonale minoritetene mer synlige, å ha dialog mellom minoritetene og myndighetene og å gi minoritetene en mulighet for å gi sine tilbakemeldinger direkte til myndighetene. I møtet blir det også gitt aktuell informasjon fra myndighetene. Det er i hovedsak organisasjonene som mottar grunnstøtte fra Kommunal- og moderniseringsdepartementets tilskuddsordning som blir invitert til kontaktforum.» (<https://www.regjeringen.no/no/tema/urfolk-og-minoriteter/nasjonale-minoriteter/midtpalte/kontaktforum>).

⁹Vi kan også nevne at Justisdepartementets lovavdeling 13. oktober 2009 i tolkningsuttalelse til Arbeids- og inkluderingsdepartementet kom frem til at «tilskudd til innvandrorganisasjoner og frivillig virksomhet i lokalsamfunn» var å anse som enkeltvedtak etter forvaltningsloven.

Det ligger i et nettverks oppbygning at det er mindre formelt og demokratisk, og ofte mindre åpent. Videre er det slik at den som står for etableringen, saksforberedelsen og finansieringen, gis stor innflytelse. Det vil derfor være alvorlig når et nettverk får politiske og praktiske konsekvenser for folkegruppen i en prosess som har krav på en åpen og demokratisk ramme. En prioritering av nettverksbygging kan føre til at folkegruppens organisasjoner svekkes, og at maktbalansen mellom folkegruppen og myndighetene forskyves ytterligere.

5.3 | Synliggjøring, likeverd og respekt

Rapporten anfører at myndighetene bør vurdere tiltak som kan gi kunnskapsløft om gruppens historie og rettigheter blant offentlig ansatte (lærere, politiet, skolen, NAV, barnevernet mv.).

Barnevernet. Vi mener at særlig barnevernet, som har etterlatt så mye frykt, bør utgjøre et spesielt satsingsområde for kunnskapsløft og kompetanseheving. Det er rimelig å anta at flere tiårs historie med inngrep i familieliv, hvor barn ble benyttet som verktøy i assimileringspolitikken, har ført til at det offentlige hjelpeapparatet har arvet en del mistillit til folkegruppen, en mistillit som gjør den mer utsatt for inngrep. Barnevernets praksis må derfor bli mer systematisk evaluert. Undersøkelser viser at barnevernsarbeidere ikke alltid er nøytrale i sine vurderinger. De vurderer saker ut ifra en middelklassenorm om hva den gode barndommen er. Avvik fra denne normen kan ofte bli brukt som grunnlag for å gripe inn.¹⁰

Det er også lite kunnskap om barnevernets praksis når det gjelder å ivareta barnets språklige og kulturelle identitet ved plassering i fosterhjem eller omsorgsovertakelse. Det er viktig at etatene som er ansvarlig for barn og familier, møter representanter fra gruppen og gjør seg kjent med gruppens kultur, rettigheter og ønsker. Vi registrerer at Barne- og familiedirektoratet (BufDir) fra 2015 har en satsing på etnisitet, men det er uklart hva dette innebærer i praksis.

Veiledningstjenesten ved Senteret har mottatt mange henvendelser fra foreldre som havnet i barnevernets «søkelys». De forteller at barnevernet har lagt vekt på kulturtilknytning. Selv om det er andre og kulturuavhengige forhold som nødvendigvis gjør omsorgstiltak, blir kulturtilknytning nevnt som et forhold. Hverken Senteret eller Veiledningstjenesten har hatt anledning til en nærmere gjennomgang av disse sakene, men mener at dette bør gjennomgås for om mulig å avdekke eller avkrefte at kulturtilknytning brukes som negativt moment i barnevernssaker.

NAV. Rapporten nevner behovet for et kunnskapsløft, men presiserer ikke om kunnskapsløftet også gjelder helsepersonell. Studier viser at helsepersonell mangler kulturell kompetanse om minoriteter generelt og at arbeidserfaring ikke fører til bedre kunnskap i møte med pasienter med ulik kulturell bakgrunn.¹¹ Det kan være nødvendig å undersøke Misjonens bruk av uføretrygd i politikken, og hvordan dette har påvirket og påvirker utdanningsnivå og deltakelse i arbeids- og næringsliv.

¹⁰<https://samforsk.no/Publikasjoner/Kunnskapsstatus%20barnevern%20og%20innvandring.pdf>

¹¹Alpers, Lise-Merete og Ingrid Hanssen: «Caring for ethnic minority patients: A mixed method study of nurses' self-assessment of cultural competency.» *Nurse education today*. 2013.

Senteret har arbeidet for økt deltakelse i næring og i det ordinære arbeidslivet. Organisasjonene mener det er viktig at dette arbeidet forsterkes og utvides for å gi økt yrkesdeltakelse og selvrespekt.

Synliggjøring ellers i samfunnet. Europarådets rammekonvensjon understreker statens ansvar for å synliggjøre minoritetens kultur som en del av majoritetens språklige og kulturelle arv, og ikke bare som et marginalt fenomen. Her er det fortsatt behov for støtte til kulturelle tiltak som kan bidra til et positivt perspektiv på gruppens kultur. Europarådets komité oppfordret norske myndigheter i sin siste rapport (punkt 64) til å støtte tiltak som ikke bare verner det historiske bildet, men også aspekter ved den kulturelle og språklige identiteten personer har i dag.

Rammekonvensjonen peker på behovet for at gruppens historie og kultur blir dekket i nasjonale medier for å fremme synliggjøring og stolthet over kulturen. NRK-plakaten   14 nevner i innholdsforpliktelsen at «NRK skal ha programmer for nasjonale og språklige minoriteter». Stiftelsen og Senteret hadde i 2015 et konstruktivt m te med NRK om deknningen av folkegruppen og ivaretakelsen av allmennkringkasterrollen. Det er likevel fortsatt et stort sprik mellom den reelle deknningen og de forpliktelsene som myndighetene er underlagt. Vi håper at myndighetene legger mer press på NRK for å få på plass en større og bredere dekning av de nasjonale minoritetene. Vi viser her til satsing på programmer på romani hos Sveriges Radio.

5.4 | Likeverdig rett til utdanning

Negative holdninger til tatere/romanifolk. Rapporten anfører at det trengs mer forskning for å undersøke hvorvidt skolefravær hos barn kan skyldes mobbing eller mistrivsel på skolen. Vedlegg 6 gir på sin side det inntrykket at problemstillingene er mer sammensatt og at behovene er mangeartede, men det bør likevel sies at de vesentligste problemstillingene her er aktuelle for en mye større del av befolkningen enn folkegruppen, og har fått mye oppmerksomhet i den offentlige debatten. Det kan likevel være at disse problemstillingene er sterkere til stede hos folkegruppen.

Tilrettelagt undervisning i reiseperioden. Det er avgjørende at barn fra familier som praktiserer reise, f r et undervisningsopplegg under reisen. Mye fravær uten et opplæringstilbud gir store kunnskapshull og mangel på tilhørighet i skolesammenheng.   sikre barn tilpasset undervisning under reise, der dette praktiseres, er fortsatt ikke en standard ved alle skoler. I rapporten nevnes det at det er stor variasjon i «hvorvidt og eventuelt hvordan skolen legger til rette for at elevene skal kunne ha kontakt med skolen og gjennomføre skolearbeid i denne perioden» (s. 137). Rapporten anbefaler en god dialog mellom foreldre og skolen. Den gode dialogen er avhengig av at skolen har gjort seg kjent med gruppens rettigheter iht. rammekonvensjonen, og sitt ansvar for å tilrettelegge undervisningen. LDO nevner i sitt høringssvar om rammekonvensjonens gjennomføring (2015) at statlige myndigheter fortsatt ikke har sørget for at Oslo kommune i sitt rundskriv *Oslostandard for permisjonssøknader* tar hensyn til minoritetenes rettigheter. På denne måten bidrar myndighetene snarere til å gjøre skolen til en arena for konflikt enn for god dialog. Det er også avgjørende at skoler har midler som kan sikre undervisningsopplegg. Det kan her vises til tilskuddsordningen som gis over kap. 225 Tiltak i grunnopplæringa post 67 Tilskot til opplæring i finsk/kvensk [som andrespråk]. For 2016 er det bevilget over 8 mill. kr over denne posten. Utdanningsdirektoratets

rapport viser at det er mangel på retningslinjer for denne gruppen som har krav på tiltak på lik linje med minoritetselvene.

Skoleprosjekt (2009) om bruk av IKT som læremiddel under reisep rioden ga gode erfaringer, men det er lite fulgt opp. Selv om det var få familier som ble rekruttert inn, ga prosjektet elevene og deres familie en opplevelse av å bli møtt og anerkjent, samtidig som det ga lærerne mer forståelse for kulturen og en samarbeidsplattform med familien. Prøveprosjektet ga viktig innblikk i en god praksis for utdanning under reise. Siden prosjektet ble avsluttet har det vært lite oppfølging, og prosjektet er heller ikke blitt forankret hos Utdanningsdirektoratet.

Kunnskap om nasjonale minoriteter i skolen. Siden Den norske Helsingforskomité allerede i 2009 påpekte at kunnskap om reisende må inn i skolen, har Utdanningsdirektoratet (UDIR) og Oslo byarkiv i 2010 og 2014 utarbeidet informasjonsmateriell rettet mot både skoleelever og lærere i barnehage og skoler. Men kunnskapsløftet om nasjonale minoriteter i skolen må forankres også i lovverket og nasjonale retningslinjer. Nasjonale minoriteter nevnes ikke i de nasjonale retningslinjene for grunnskoleutdanning 1.–7. og 5.–10. trinn, eller i stortingsmelding nr. 11 (2008–2009) «Lærere. Rollen og utdanningen». Det er avgjørende at kunnskap om minoriteter presenteres i skolen på en slik måte at den ikke stigmatiserer. Det er naturlig å tenke at kunnskap om nasjonale minoriteter i skolen blir en del av undervisningen om Norges kultur og historie og om samtidens flerkulturelle samfunn. Undervisning om kulturelt mangfold er et vern mot fremveksten av vold, rasisme, fremmedfrykt, ekstremisme, forskjellsbehandling og intoleranse (s. 151, vedlegg 6). Norge er forpliktet av Europarådets pakt for menneskerettighetsundervisningen og opplæring til demokratisk medborgerskap (2010) til å undervise om kulturelt mangfold.

5.5 | Forebygging av og tiltak ved diskriminering

Vi støtter rapportens anførsler på dette punktet. Vi ønsker likevel å knytte noen kommentarer til saksfeltet.

Politiets rolle. Rapportens anbefaling sammenfaller i hovedsak med Europarådets anbefalinger, selv om Europarådets ministerkomité også anbefalte å «bidra til at personer med bakgrunn fra disse minoritetene rekrutteres til politiet» og at «diskriminerende holdninger fra politiets side skal [...] sanksjoneres effektivt og behørig»¹², anbefalinger som rapporten for øvrig viser til (s. 126). Norges fjerde rapport til Europarådet opplyser at ineffektivt eller diskriminerende arbeid fra politiet kan klages inn til politimesteren eller spesialenheten. LDO er i sitt høringssvar til Norges fjerde rapport kritisk til hvorvidt disse klageordningene hindrer diskriminering. LDO viser også til at kunnskap om gruppen først formidles i politiets videreutdanning.

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO) m.m. Rapportens oppsummering sammenfaller i hovedsak med v r forståelse av situasjonen. Rapporten anfører at dialogen og samarbeidet mellom NHO, LDO, politi og og romanifolkets/taternes

¹²Tillegg 6 (Post 4.1b) Resolusjon CM/resCMN(2012)11 om Norges gjennomføring av rammekonvensjon om beskyttelse av nasjonale minoriteter (vedtatt av Ministerkomiteen 4. juli 2012 under dens 1147. m te mellom ministrenes stedfortredere)

organisasjoner må gjenopptas og formaliseres, slik at dette ikke kun er avhengig av engasjerte enkeltpersoner.

Det er viktig at saksfeltet ikke domineres av symbolpolitikk. Vi vil derfor legge til at det er de aktørene som har størst interesse av og eierskap til saksfeltet, dvs. romani-folkets/taternes organisasjoner, som har de beste forutsetningene for å skape kontinuitet i arbeidet. Det er da viktig at romanifolkets/taternes profesjonelle organisasjoner sikres økonomisk forutsigbarhet. LDOs rolle blir for øvrig drøftet i punkt 5.7.

5.6 | Tilrettelegging for avklaring av rettslige spørsmål

Rapportens underliggende premiss om at en «vanskelig [kan] konkludere med tilstrekkelig sannsynlighet hvorvidt forholdene [dvs. de grove overgrepene] også var og er rettsstridige», er nærmere behandlet i del 4 i dette høringssvaret.

Anbefalingene som omhandler avklaring av «rettslig stilling» og «rettsstridige forhold», er skjemma av et spesielt lavt presisjonsnivå. Det er høyst uklart om de anbefalte tiltakene gjelder klageordninger, domstolene/domstolliknende ordninger, rettshjelpordninger, rettspolitiske organ eller noe annet. Det er derfor vanskelig å kommentere disse anbefalingene. Rettshjelpordninger blir for øvrig drøftet i punkt 5.7.

Supplement til eksisterende klageordninger. Rapporten anforer at «myndighetene må legge til rette for at det kan avklares hvorvidt det har funnet og fremdeles finner sted rettsstridige forhold, herunder menneskerettighetskrenkels r», og ber i den forbindelse myndighetene «spesielt om å vurdere hvorvidt NI [Norges nasjonale institusjonen for menneskerettigheter] eller andre instanser kan få en rolle som supplement til eksisterende klagemuligheter til Ligestillings- og diskrimineringsombudet [LDO] og domstolene».

Rapporten anforer ikke hvorfor et supplement til eksisterende ordninger trengs, f.eks. hvordan et supplement skal kunne kompensere for mangler ved eksisterende ordninger, eller hvorvidt det er LDOs utøvelse eller begrensede mandat (eller domstolenes utøvelse eller rolle) som ikke er tilstrekkelig. Det bør ellers nevnes at NI er et rettspolitisk organ som etter Stortingets mandat uttrykkelig er avskåret fra å prøve enkeltsaker.¹³ Rammekonvensjonen gjelder romanifolket/taterne både som individer og som gruppe. Det bør vurderes om LDO eller andre instanser, f.eks. Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter, også kan gis en formell rolle som tilsynsorgan for gjennomføringen av rammekonvensjonen. Vi har merket oss at LDO har levert høringssvar til Norges fjerde rapport til Europarådet (17. april 2015).

Folkegruppens mistillit er først og fremst rettet mot forvaltningen, ikke domstolene. Vi ser ingen grunn til å problematisere domstolenes rolle i myndighetenes politikk overfor folkegruppen. Selv om det fra utvalgets side trolig ikke var ment slik, vil vi under enhver omstendighet ta avstand fra å innføre domstolliknende særordninger.

¹³Om den «Den nasjonale institusjonens oppgaver» heter det blant annet: «Den nasjonale institusjonen skal ikke prøve enkeltsaker om krenkelse av menneskerettigheter». Lov og instruks for institusjonen ble vedtatt av Stortinget i april 2015.

5.7 | Like muligheter i praksis – behov for informasjon og veiledning

Rapporten anfører at det «må legges til rette for at tatere/romanifolk får samme tilgang til rettigheter og samme muligheter i samfunnet som majoritetsbefolkningen.»

Relevante tiltak for å sikre like rettigheter og muligheter for romanifolk/tatere må bl.a. ta hensyn til historisk begrunnet mistillit, og ikke bare gjøres til et spørsmål om informasjonstiltak. Ulike hjelpetiltak som økonomistyring og gjeldssanering ble tidligere brukt i assimileringspolitikken overfor folkegruppen (s. 55–56). I mange tilfeller førte disse hjelpetiltakene til en forverret økonomisk situasjon (vedlegg 14). Mange med gjeldsproblemer kvier seg derfor for å søke hjelp fra myndighetene. Det er da avgjørende at gruppen møtes av personer som har forutsetninger for å forstå deres situasjon.

Å opprette nye institusjoner vil kreve tid og ytterligere forsinke prosessen med å tilby gode tiltak som ivaretar gruppens rettigheter. Vi mener derfor at det er mest fornuftig å bygge videre på kompetanse som allerede finnes, f.eks. Senteret og Veiledningstjenesten. En slik kontinuitet vil være avgjørende for å sikre en bærekraftig minoritetspolitikk. Veiledningstjenesten (1,6 årsverk) bistår med gjeldsrådgivning og søknader om rettferdsvederlag og kommunal erstatning. Frem til nå har Veiledningstjenesten bistått i 105 saker siden 2013, hvorav 55 saker er aktive. Tjenesten er et lavterskeltilbud som er lett tilgjengelig per telefon hver dag.

Nærmere om gjeld og næring. Mange av sakene Veiledningstjenesten får inn, er svært sammensatt og ofte knyttet til gjeld opparbeidet gjennom næringsdeltakelse. Det store flertallet av gjeldssakene er derfor knyttet til skatt og merverdiavgift. Vårt inntrykk er at NAV har liten kunnskap om næringsgjeld, og at Skattehjelpen ved Skatteetaten forutsetter en stor grad av egeninnsats. Mange i folkegruppen driver eller har drevet egen næring fremfor å ha et ansettelsesforhold. Kulturen for næringsdrift og ambulerende virksomhet skaper et annet utgangspunkt enn for gjennomsnittsbefolkningen. Næringsdrift forutsetter en annen kunnskap enn ansettelsesforhold gjør.

Med dette som utgangspunkt mener vi at gjeldsproblemer også bør settes inn i en mer helhetlig sammenheng, og at det må legges stor vekt på forebyggende tiltak. Relevante tiltak er opplæring i å drive egen virksomhet (regnskap, rapportering m.m.). Stiftelsen gjennomførte et kurs i skatte- og regnskapsforståelse i mai 2015. Senteret har videreført satsingen gjennom en god dialog med Skattekontoret. Senteret har i samarbeid med Skattekontoret gjennomført kurs i 2016. Videre har Senteret i samarbeid med AOF tilbudt kurs for å bygge ulike typer kompetanse hos voksne.

Likestillings- og diskrimineringsombudet (LDO). Rapporten «understreke[r særlig] at det bør vurderes tiltak som øker tilgjengeligheten og muligheten for veiledning ved Likestillings- og diskrimineringsombudet for tatere/romanifolk som opplever diskriminering.» Det er verdt å nevne at rapporten (s. 119) peker på at romanifolk/tatere sjelden henvender seg til LDO om diskriminering, og videre at LDOs mandat ikke tillater aktiv involvering i diskrimineringssaker, og at rettshjelpordningen ved Senter mot etnisk diskriminering (SMED) ikke ble videreført til LDO da SMED ble lagt ned. Etter vår mening bør det derfor også vurderes tiltak som øker LDOs relevans for de som opplever diskriminering. F.eks. er det presserende behov for en «førstelinjetjeneste» som kan behandle klager mer effektivt (og umiddelbart).

Arkiv. Vi støtter rapportens anførsler på dette punkt, og slutter oss i den forbindelse til Arkivverkets forslag i høringssvaret om at det «*fra sentralt hold* [v r uth.] bevilges ressurser til å lage en veileder i form av en nettside og en trykksak som kan veilede søkerne, deres hjelpere og saksbehandlere i offentlige etater i å finne fram til rette instans for å søke relevant informasjon.»

5.8 | Rettferdige erstatnings- og oppreisningsordninger

Rapporten anfører at «det er grunn til å revurdere sider ved de eksisterende erstatnings-/oppreisningsordningene for at de skal kunne oppfattes som rettferdige og fungere etter sin hensikt.» Vi skal i det følgende kommentere først de individuelle erstatningsordningene og så de kollektive oppreisningsordningene.

5.8.1 | Individuelle erstatningsordninger

Anbefalingenes del 7.2.8 anfører i andre avsnitt at:

- «[s]taten hadde det overordnede ansvar for tilsyn med barnehjemmene»,
- «[i] likhet med kommunene, må staten derfor se på hvordan man kan sikre samordning og likebehandling», og
- «staten også har et særlig ansvar for å se til at barn som ble tatt uten vedtak, ikke avvises på grunn av denne forsømmelsen fra myndighetenes side når de i etterkant søker om erstatning.»

Rapporten erkjenner statens ansvar for tilsyn med barnehjemmene. Til tross for denne erkjennelsen understreker rapporten en begrensning i statens ansvar for overgrep og umenneskelig behandling i de institusjonene som staten som tilsynsmyndighet skulle føre tilsyn med, jf. rapportens del 1.2.2 Vurderinger «i lys av norsk lovgivning og folkerettslige forpliktelser» (s. 13):

Tidligere forskning viser at Misjonen spilte en sentral rolle i både utforming og gjennomføring av politikken overfor taterne/romanifolket, som regel i et nært samspill med så vel stat som kommuner. Dette fratar likevel ikke staten det overordnede ansvaret for sikring av menneskerettigheter. Utvalget har derfor funnet det viktig å vurdere om statens styring og kontroll med den virksomheten som i praksis var delegert til Misjonen, var god nok, spesielt på områder som bosetting og barnevern. Det må likevel understrekes at det er visse grenser for hva staten kan bli holdt ansvarlig for på menneskerettslig grunnlag når det gjelder handlinger eller unnlatelser begått av privatpersoner og andre private aktører.

Staten har sviktet grovt som tilsynsmyndighet for bl.a. barnehjemmene. Som tilsynsmyndighet har ikke staten beskyttet barna, i dette tilfellet barn av romanifolk/tatere, mot systematiske overgrep og umenneskelig behandling utført over lang tid. Det at Misjonen var en privat aktør, skulle heller tilsi et skjerpet krav til offentlig tilsyn. Statens finansiering av og intime samvirke med Misjonen «i både utforming og gjennomføring av politikken» skulle videre tilsi at staten hadde god kjennskap til forholdene. For at det skal kunne «skapes en felles forståelse av hva som faktisk skjedde», er statens rolle, bl.a. som tilsynsmyndighet, vel så viktig som kommunenes rolle i vedtak (eller

manglende vedtak) om omsorgsovertakelse n r ansvaret for ugjerningene som ble gjort, skal plasseres. Her svikter rapporten idet den ikke trekker konsekvensen av at staten ikke ivaretok sitt tilsynsansvar.

Veiledningstjenestens erfaringer. Senteret har en faglig kompetent veiledningstjeneste, Veiledningstjenesten, som er tilgjengelig per telefon hver dag. Senteret er en ideell og ikke-kommersiell organisasjon, og finansieres utelukkende av tilskudd fra Stiftelsen. Veiledningstjenesten har bistått mange i å søke ulike erstatningsordninger, både kommunale og statlige. Erfaringene fra Veiledningstjenesten er at:

- Det oppleves svært urettferdig at likeartede overgrep gir ulik erstatning, eller ingen erstatning overhode. Ulikhetene beror på kommunenes ulike saksbehandlingsprosedyrer og erstatningssatser (fra ingen erstatning i kommuner uten en ordning til flere hundre tusen i f.eks. Oslo kommune).
- Det er store utfordringer knyttet til å innhente relevante dokumenter og dermed få sakene tilstrekkelig opplyst. Det gjelder selv i store kommuner.
- Det er ingen felles standard eller protokoll for saksbehandling av søknadene. Det er stor variasjon mellom de ulike kommunene i den formelle behandlingen av søknader, og i måten søkerne møtes på. Mange søkere har følt at oppfølgingen ikke har vært god. Kommuner med få saker har ikke alltid gode rutiner for innsamling av dokumenter og vurdering av opplysninger. Vår vurdering er at liten saksmengde i den enkelte kommune gjør det vanskelig å bygge opp kompetanse, og at det blir forsterket av at romanifolket/taterne er en liten gruppe som bor spredt.

Vår erfaring tilsier derfor at behandlingen av søknader om individuelle erstatninger krever statlig samordning og likebehandling, slik rapporten problematiserer. Samtidig er det en forutsetning for at en statlig samordning og likebehandling skal kunne ha et reelt innhold, at staten bl.a. tar det økonomiske ansvaret. Et statlig økonomisk ansvar vil også ivareta de sakene hvor det ikke foreligger formelt vedtak fra verger d/barnevernsnemnd. Oslo kommune påpeker i sitt høringssvar «at det er et dilemma mellom avveining av kommunalt selvstyre og kommunens økonomi på den ene side, og nasjonalt ansvar for likebehandling på den andre siden.» Vi vil derfor komme med disse forslagene:

- Statlig økonomisk ansvar for erstatningsordningene.
- Felles standard og prosedyre for behandling av søknader.
- Ett (statlig) kontor for behandling av søknadene.
- Veiledningstjenesten ved Senteret f r øremerkede midler over statsbudsjettet.

5.8.2 | Kollektive erstatningsordninger

Latjo Drom-utstillingen. Vi støtter rapportens anførsler om at Latjo Drom-utstillingen er et viktig tiltak for formidlingen av romanifolkets/taternes kulturarv. Museet har et nasjonalt ansvar for å formidle informasjon om gruppens historie og kultur. Ut ifra rapportens øvrige omtale er det nødvendig å påpeke at en kollektiv oppreisning som Latjo Drom-utstillingen, slik det ble tenkt fra myndighetenes side (s. 88), må vurderes

etter sine forutsetninger, dvs. at utstillingen var en *kulturell* oppreisning til romanifolket/taterne. Vi viser videre til høringssvar fra Kulturrådet og Anno museum som påpeker at det er flere aktive formidlere av kulturen enn det rapporten og anbefalingene kan gi inntrykk av. Senteret ser Glomdalsmuseet som en naturlig samarbeidspartner.

Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond. Anbefalingenes del 7.2.8 anforer i de tre siste avsnitt at:

- «[...] informasjonen om og forvaltningen av RT-fondet [(Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond)] bør styrkes, slik at fondet når ut til flest mulig i tater-/romanibefolkningen»,
- «[m]yndighetene har et ansvar for en deltagende og åpen minoritetspolitikk. De må også påse at utøvelsen av minoritetspolitikken ikke er konfliktskapende, og at økonomiske ordninger er organisert slik at de ikke bidrar til å øke spenninger mellom personer og grupper i tater-/romanibefolkningen», og
- «[d]er myndighetene har etablert kollektive ordninger, har de et ansvar for å se til at de som forvalter offentlige midler på fellesskapets vegne, følger lover og regler om åpenhet og innsyn slik at driften inngir den nødvendige tillit».

Rapporten opplyser at det er «ulike syn» og «svært delte meninger» om Stiftelsen, men uten å problematisere dette. Hverken vedlegg 6 eller de øvrige vedleggene drøfter folkegruppens organisasjoner eller «kollektive ordninger» (Latjo Drom-utstillingen og Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond). Latjo Drom-utstillingen og Stiftelsen romanifolkets/taternes kulturfond drøftes utelukkende i rapportens del 5 og anbefalingene. Da på en anekdotisk m te.

Det er nærliggende å søke grunnlaget for omtalen av Stiftelsen via det rapporten presenterer som et hovedfunn i sin del 5, at «[o]rdningene som sikter mot kollektiv oppreisning, n r i praksis kun en mindre del av gruppen.» Rapporten presenterer i denne sammenhengen hverken hvilke spørsmål som er stilt, metode eller intervjuobjekt. Det er videre uklart om det er prosjektene som har mottatt tilskudd, som n r et begrenset antall personer, eller om det er tilskuddene i seg selv som n r et begrenset antall personer. Det er viktig at rapporten underbygger sine påstander på en måte som holder en forsvarlig vitenskapelig standard. Det er uklart hvordan dette er ivaretatt. En etterrettelig evaluering av Stiftelsens forvaltning må ta utgangspunkt i Stiftelsens forutsetninger, dvs. Stiftelsens formål og Stortingets forutsetninger, og ikke i krav og forventninger som strider mot de samme formål og forutsetninger. Det er også uklart om de som intervjuet, var seg bevisst denne problemstillingen.

Vi har også registrert misnøye med Stiftelsen. Ut ifra henvendelser til Stiftelsen kan vi gruppere misnøyen i tre typer:

- Uenighet i tildeling av støtte.
- Motstand mot at romanifolkets/taternes kultur synligg res.
- Manglende forståelse for forskjellen mellom kollektiv oppreisning og individuell erstatning.

Uenighet i tildeling av støtte. Kanskje bortsett fra spørsmålet om synligg ring, som er spesielt for folkegruppen med grunnlag i deres historie, er dette en type misnøye som

rammer alle institusjoner som opptrer på vegne av et fellesskap. Det er oppsiktsvekkende at rapporten omtolker det som er vanlig uenighet i et demokratisk samfunn, som en problematisk konfliktsituasjon skapt av Stiftelsen. En slik tilnærming vil i seg selv virke negativt og nedbrytende inn på situasjonen.

Motstand mot at romanifolkets/taternes kultur synligg res. Stiftelsen skal etter sitt formål, slik det ble fastsatt av ansvarlig departement i vedtektenes å 3, «bidra[] til tiltak og aktiviteter som fremmer bevaring og utvikling av romanifolkets/taternes kultur, språk og historie.» Det er derimot kjent, både gjennom høringsuttalelsene og ellers, at enkelte miljøer motsetter seg dette formålet og ikke ønsker en synligg ring av kulturen. Det er viktig å respektere ulike syn på synligg ring. Det går likevel en grense – de som selv ikke ønsker å fremstå som romanifolk/tatere eller synligg re kulturen, kan ikke hindre andre i å fremstå som romanifolk/tatere eller synligg re kulturen. Den norske Kirke kommer med en viktig og prinsipiell avklaring i sitt høringssvar:

Vi er kjent med at det gjennom de avholdt distriktst se høringer, samt skriftlige høringssvar er kommet frem ulike synspunkter på hvor vidt taterne/romanifolket skal synligg res. Noen ønsker ikke denne eksponeringen, og må respekteres for det. Samtidig er det viktig at de som ønsker å fremstå som tatere/romani, og ønsker en revitalisering av egen kultur og eget språk, får hjelp til dette.

Manglende forståelse for forskjellen mellom kollektiv oppreisning og individuell erstatning. Stiftelsen er opprettet som en kollektiv oppreisning. Stiftelsens midler skal etter Stiftelsens formål, slik det ble fastsatt av ansvarlig departement i vedtektenes å 3, «ikke brukes til individuelle erstatninger.» Det er likevel en utbredt misforståelse, slik det bl.a. er kommet frem i høringsuttalelsene, at Stiftelsen kan eller burde gi individuelle erstatninger. Det har også vært en stor utfordring at mange søkere har hatt en sterk forventning om at Stiftelsen skulle legge til grunn søkernes egen historie i vurdering av tildelinger. Mange som har henvendt seg til Stiftelsen om tiltak som har falt utenfor formålet og dermed blitt avvist, har dermed oppfattet dette som om deres overgrep og deres historie ikke ble trodd eller ikke var relevant for folkegruppen.

Mangelen på gode individuelle erstatningsordninger har en konfliktskapende effekt, og har ført og fører til et press mot de kollektive oppreisningsordningene som de ut ifra sine forutsetninger ikke kan møte. De samme utfordringene hadde man hos samene, hvor mange anså den kollektive ordningen (Samefolkets fond, opprettet 2000) som en individuell ordning, jf. ordskiftet omkring Samefolkets fond, som senere ble avviklet. Det er påfallende at rapporten ikke belyser eller problematiser dette forholdet.

Lover og regler om åpenhet og innsyn. Rapporten anfører at «kollektive ordninger [... må] følge[] lover og regler om åpenhet og innsyn». Bestemmelsene i offentleglova og forvaltningsloven om åpenhet og innsyn gjelder forvaltningen, ikke private aktører som Stiftelsen. Utvalget kjenner dermed ikke gyldighetsområdet til de lover og regler det ber kollektive ordninger følge.

Stiftelsen oversender bl.a. styrem teprotokoller,  rsmelding, oversikt over tildelinger, årsregnskap, revisorberetning og oversikt over styresammensetning til offentlige etater, som hovedsaklig er Stiftelsestilsynet, Brønnøysundregistrene og ansvarlig departement. Ettersom mottaker av disse dokumentene er offentlige etater, er alle

dokumentene offentlige etter loven, uavhengig av Stiftelsens egen offentlighetspraksis. Det kan nevnes at Stiftelsens styrem teprotokoller, oversikt over tildelinger og styresammensetning og enkelte saksforberedende styredokumenter m.m. er offentliggj rt på Stiftelsens hjemmeside. Senteret har samme offentliggj ringspraksis.

Offentlige instanser kan gjøre unntak fra innsyn for dokumenter som de «har utarbeidd for si eiga interne saksførebuing [(organinterne dokument)]», jf. offentleglova § 14 første ledd, og for dokumenter de «har innhenta frå eit underordna organ til bruk i den interne saksf rebuinga si [...] når det er nødvendig for å sikre forsvarlege interne avgjerdsprosessar», jf. offentleglova § 15 første ledd første punktum. Kombinasjonen av departementet som *observatør* etter stiftelsesdokumentet for Stiftelsen og *offentlig instans* gjør derimot alle saksdokumenter offentlige. Det gjelder også Stiftelsens dokumenter som er «organinterne» og «for den interne saksførebuing», ettersom dokumentene etter departementets fortolkning ikke er «organinterne» eller «for den interne saksførebuing» for departementet. Departementets rolle som observatør gir departementet rett til å delta på alle styremøter samt motta alle saksdokumenter, jf. også stiftelsesloven § 27 siste ledd: «Lovens regler om styremedlemmer gjelder så langt de passer, også for varamedlemmer og observatører.»

Det ville ha vært vanskelig for enhver instans «  sikre forsvarlege interne avgjerdsprosessar» hvis instansens organinterne og saksforberedende dokumenter fortløpende ble offentliggj rt. Det er derfor vanskelig å se hvordan Stiftelsen kan praktisere en enda større offentlighet. Det kan tvert om være en utfordring at dagens offentliggj ringspraksis åpner for at noen, ofte uten innsikt i selv overordnede forutsetninger, ser ut til å hefte seg ved foreløpige og saksforberedende dokumenter.

5.9 | Videre forskning og forskningsformidling

Vi ser et klart behov for videre forskning på folkegruppens situasjon. Det er særlig samtiden og kulturen som nå må prioriteres. Rapporten på sin side anbefaler fortsatt forskning med vekt på historisk, kompensatorisk og beskrivende forskning. Vi bemerker at Oslo kommune i sitt høringssvar peker på at «[d]e offentlige arkivene har store begrensninger, og framstiller i stor grad personer i møte med det offentlige. Det kan gi et klientifisert bilde av enkeltpersoner og grupper.»

Det bør iverksettes mer kritisk forskning på institusjonenes rolle og på hvordan den praktiske politikken følger rammekonvensjonen. Slik vil det skapes balanse mellom ulike typer forskning i den overordnede forskningspolitikken.¹⁴ Juridisk (rettssosiologisk) forskning som undersøker rettsvirkning, er ikke nevnt i anbefalingene, men vil være særdeles relevant for en tolkning og forståelse av konvensjonens praksis i en norsk sammenheng. Slike studier vil kunne gi en mer solid veiledning for videre tiltak.

Innsamling av ny kunnskap på problematiske områder er viktig, men arbeid med forskning og implementering er tidkrevende. Vi savner en vektlegging av arbeid med å implementere tidligere anbefalinger fra bl.a. Europarådets komité. Det finnes allerede god kunnskap og nasjonale planer som gjelder hele den norske befolkningen, og erfaringen fra andre nasjonale minoriteter kan også støtte opp om arbeid på flere områder rettet mot romanifolk/tatere.

¹⁴<https://www.etikkom.no/forskningsetiske-retningslinjer/Samfunnsvitenskap-jus-og-humaniora/e.-oppdragsforskning-34---40/>

Det er essensielt å sikre at videre forskning på minoriteter er kultursensitiv og tar hensyn til folkegruppens behov. De nasjonale retningslinjene for samfunnsforskning nevner en rekke problemstillinger og refleksjoner forskere skal være seg bevisst ved forskning på kvener og samer.¹⁵ Forskning på romanifolk/tatere kan med fordel omfattes av de samme hensyn.

Større satsing på språk. Litteraturen som behandler norsk romani (rotipa), er begrenset, og kan et godt stykke på vei oppsummeres i *The Romany Language in Norway*¹⁶ fra 1944. Senere språklige bidrag har først og fremst vært ordsamlinger, men også sosiolingvistisk arbeid. Det gjenstår derfor en del grunnarbeid som innsamling og registrering. Mest påfallende er kanskje at uttrykk og grammatiske fenomener i liten grad er behandlet. Iversen (1944), for å nevne et eksempel, nøyer seg med å si at grammatikken i romani og norsk er sammenfallende, men det er ikke helt dekkende.

Romani er en svært viktig identitetsmarkør for folkegruppen. Selv om romani har vist en forbausende evne til å overleve, er det likevel en kjensgjerning at kunnskap om språket går tapt for hver generasjon. Vi ser det derfor som særlig viktig at de i folkegruppen som av ulike grunner har mistet kunnskapen om romani, får denne kunnskapen. Det er da viktig å prioritere forskning eller tiltak som også har en mer umiddelbar nytte for folkegruppen. Et godt eksempel er at en doktorstipendiat ved Universitetet i Oslo har utviklet en orddatabase over norsk romani, med tilhørende programvare og diskusjonsforum. Orddatabasen har samlet foreliggende tekstlig materiale og bidrag fra nåtidige språkbrukere.

Et sekundært funn som fremkommer av rapporten, er at det i mange sektorer er liten kunnskap om nasjonale minoriteter. Spørsmålet er da hvilken kunnskap om folkegruppen det er mest hensiktsmessig å kommunisere. Enkelte av funnene som fremkommer av rapporten, kan isolert gi et klientifisert bilde av gruppen som ikke vil være i gruppens interesse. Det stiller store krav til formidlingen.

6 | Høringsprosessen

SAMI la til rette for en bred deltakelse i høringsrunden, bl.a. gjennom åpne høringsmøter flere steder i landet. Alt lå til rette for at alle skulle få anledning til å fremme sine synspunkter og bli hørt. Vi mener likevel at SAMI burde ha vært bedre forberedt og satt en standard for høringsrunden.

Informasjonstiltak og inkludering av organisasjonene. Før høringsprosessen kontaktet Senteret og flere av folkegruppens tillitsvalgte SAMI for å påpeke betydningen av informasjonstiltak. Senteret opplevde pågang fra folk som ønsket studiegrupper. Det kan se ut som om SAMI ikke så behovene.

Anonyme høringsuttalelser. Høringsuttalelser til en offentlig høring er i utgangspunktet offentlige etter offentleglova. SAMI åpnet likevel i sitt høringsbrev 30. november

¹⁵https://www.etikkom.no/fbib/temaer/forskning-pa-bestemte-grupper/etniske-grupper/forskningsetisk-kontekst-historisk-urett-og-forskning-som-overgrep/#_Toc226890779

¹⁶Iversen, Ragnvald. *Secret Languages in Norway part 1: The Romany Language in Norway*. Oslo: I kommisjon hos Jacob Dybwad, 1994.

2015 for at høringsinstansens/-personens navn kunne unntas offentlighet, uavhengig av høringsuttalelsens innhold, dersom høringsinstansen/-personen «ikke ønske[t]   være åpen om [sin] bakgrunn som romani/tater». Selv om det ikke kommer frem av høringsbrevet, synes «hjemmelen» for denne praksisen   være en fortolkning av rammekonvensjons artikkel 3. N r halvparten av høringsuttalelsene til høringen om NOU 2015:7 var anonyme eller pseudonyme.

Det er ikke utenkelig at anonymitet i en høring kan tjene et saklig formål. SAMIs betoning av anonymitet og behandling av innholdet i mange av de anonyme høringsuttalelsene er derimot betenkelig. Mange av de anonyme høringsuttalelsene som ligger på regjeringens og departementets nettsted, inneholder i stort omfang svært grove beskyldninger, herunder realinjurier om grov økonomisk kriminalitet. I ett tilfelle også trusler. SAMIs publisering på regjeringens og departementets viktigste publiseringskanal, nemlig hjemmesiden på internett, har videre utstyrt dette materialet med et offisielt preg.

Anonymitet senker terskelen for å sjikanere og true, på bekostning av saklighet og normal høflighet. Ikke minst kan anonymitet skjule motiver som en åpen prosess kunne ha avdekket. Aggressive anonyme uttalelser støter bort andre stemmer, slik at flere unnlater å gi uttalelser eller stå frem med navn, eller pålegger seg selvsensur. Fenomenet er kjent fra debatten i sosiale medier. Likevel er det overraskende at anonyme kommentarfeltkrigere f r prege en offentlig høringsprosess som skal tjene som beslutningsgrunnlag for en fremtidig politikk overfor folkegruppen. En slik prosess krever åpenhet. Heller ikke på høringsmøtet i Sarpsborg 6. april satte SAMI en forsvarlig standard.

Når SAMI lar konflikten definere prosessen, forskyves dessuten maktforholdet mellom myndighetene og folkegruppen ytterligere. Det gir myndighetene og andre som besitter definisjonsmakt, stort spillerom til å relativisere de ulike synspunktene, slik at ingen av dem fremstår som representative. Dette er svært uheldig.

Det kan i etterklokskapens lys se ut til at en standard høringsprosess med vekt på å søke høringssvar fra andre myndigheter og instanser, med særlig vekt på folkegruppens organisasjoner og enheter (som spesielt berørte), ville ha fungert mer åpent og inkluderende, og tegnet et mer representativt bilde av hvilke problemstillinger og løsninger som foreligger og foretrekkes både i samfunnet og i folkegruppen.

7 | Oppsummering

Utredningen hadde et ambisiøst formål om å dokumentere bl.a. statens faktiske politikk overfor romanifolket/taterne og derigjennom legge grunnlaget for en positiv forsoningsprosess. Dessverre kommer den resulterende rapporten til kort på flere viktige punkter i forhold til denne målsetningen. Når utvalget ikke klarer å konkludere hvorvidt de mange grove overgrepene mot folkegruppen var rettsstridige, i motstrid til utredningens egne vitenskapelige vedlegg og andre rapporter, glipper den felles forståelsen av fortiden, og det kan bare virke negativt inn på forsoningsprosessen. Dette misforholdet kaster en mørk skygge over hele utredningen.

Generelt mangler mange av anbefalingene i rapporten henvisning til et vitenskapelig grunnlag. Dette er i strid med oppgaveformuleringen i mandatet, der utvalget blir bedt om å vurdere i hvilken grad funn fra undersøkelsene gir grunnlag for å vurdere

fremtidige tiltak. En slik tilnærming er igjen til hinder for en felles forståelse og forsoning.

Særlig graverende er den bevisste utelatelsen av de siste 30 års statlige politikk med tanke på dagens situasjon. Det gir inntrykk av at utvalget har hatt en forforståelse av statens rolle i dag som ikke samsvarer med tilstanden for romanifolk/tatere på mange samfunnsområder. Selv om den uttalte assimileringspolitikken er forlatt til fordel for en anerkjennelse av folkegruppen som en nasjonal minoritet, er det opplagt at tregheten i samfunnssystemene vil sørge for at elementer av assimileringspolitikken fortsetter dersom det ikke kommer på plass egnede tiltak for å stanse den. I tråd med dette fremstår også rapporten som problemfiksert og anbefaler tiltak som undergraver medvirkning fra og virker klientifiserende på folkegruppen.

Et sentralt eksempel på rapportens sviktende innsikt i egen forforståelse er den mangelfulle diskusjonen av den kollektive oppreisningen. En kollektiv oppreisning må i sin natur rette seg mot folkegruppens kollektive eiendom, dvs. språk, kultur og levesett. Det blir misvisende når rapporten omtolker naturlige ytringer i et demokratisk samfunn – i dette tilfellet misnøye med manglende individuell erstatning, generell kritikk av synliggjøring fra personer som ikke ønsker synliggjøring av kulturen på samme måte som andre, eller legitim strid om allokering av kulturmidler – som uønsket konflikt.

Det vekker bekymring at rapporten skisserer potensielt vidtrekkende anbefalinger på et så sviktende grunnlag. Folkegruppen er i startgropen når det gjelder å utvikle politiske og kulturelle organisasjoner, og det vil være av avgjørende viktighet å bygge videre på disse kompetansebærerne når fremtidige tiltak vurderes, slik at tiltakene kommer mest mulig på gruppens egne premisser og ikke skaper ytterligere mistillit til storsamfunnets intensjoner.